

Станіславська Катерина Ігорівна
 доктор мистецтвознавства, професор,
 професор Київського національного
 університету театру, кіно і телебачення
 імені І. К. Карпенка-Карого
ekaterinaiii@ukr.net

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА МИНУЛИЙ ЧАС РЕЦЕНЗІЯ

на книгу: Пучков А. Між навігаційними щоглами:

Профілі українських мистецтвознавців (архітектура і візуальне мистецтво).
 Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 392 с.: 5 арк. портр. (Серія «Постаті культури»).

23-го листопада 2018 року у Києві відбулася презентація нової книжки А. Пучкова «Між навігаційними щоглами: Профілі українських мистецтвознавців (архітектура і візуальне мистецтво)», що вийшла друком у видавництві «Дух і Літера», у серії «Постаті культури» (Рис. 1).

Рис. 1. Обкладинка монографії А.Пучкова

Андрій Пучков — киянин, письменник, історик, митець. Киянин — за фактом народження і місцем проживання, але не тільки: Київ у його текстах набуває ознак сакрального (у значенні особисто та суспільно священного) простору. Письменником він себе не вважає (віддаючи перевагу терміну «літератор»), але читач переконається у письменницькому хисті, писемному красномовстві автора вже з першої сторінки книги. А. Пучков є істориком — за покликанням долі, за власними нахилами та уподобаннями, за індивідуально спрямованим вектором у минуле (про це йтиметься далі), і навіть за офіційно закріпленим у дипломі доктора наук та атестаті професора напрямом наукової діяльності («Теорія та історія культури»). Прояви ж мистецької натури і мистецької діяльності можна спостерігати у різноманітних сферах і на різних етапах життя автора: графіка, живопис, ліногравюра,

архітектура, шарж і карикатура, книжкове ілюстрування; а ще він знає напам'ять безліч віршів і класичної музики, артистично виконуючи перше і досконало відтворюючи друге співом і художнім свистом — і це ще не все, що можна сказати про таланти А. Пучкова.

Ці чотири виокремлені іпостасі (насправді їх набагато більше) — киянин, письменник, історик, митець — певною мірою обумовили і зміст рецензованої праці.

У книзі автор здійснює спробу розкрити магістральні риси становлення в Україні мистецтвознавства й архітектурознавства як окремих наукових дисциплін в їх людинознавчому аспекті, охоплюючи часовий проміжок від останньої чверті XIX до початку XXI століття. І це завдання А. Пучковим успішно реалізовано на прикладі написаних (і в метафоричному значенні живопису, і в прямому значенні книгописання) профілів-портретів п'ятьох українських мистецтвознавців та архітектурознавців XIX–XX століть: Адріана Прахова, Григорія Павлуцького, Григорія Логвина, Володимира Ясієвича, Абрама Мардера.

Про мету своєї книжки автор дуже точно сказав у передмові: «показати, що мистецтвознавці теж показові люди, і якщо вони студіювали щось візуальне у спосіб, їм одним притаманний, то я студіюю і візуальне, і спосіб його студіювання тим чи тим науковцем, і постать самого науковця, отже, зрештою, намагаюся підвести мета-мистецтвознавчу конструкцію» (с. 22). Дійсно, автор фактично піднімається і над предметом, і над об'єктом, утворюючи своєю літературно-науковою надбудовою цю саму мета-мистецтвознавчу конструкцію.

Якби переді мною стояло завдання сказати про книжку одним реченням, я би скористалася цитатою самого автора (щоправда, в ній А. Пучков говорить про методологічний інструментарій історика): «порядок у голові, ясність на папері, сила в переконаності, живопис у слові» (с. 15). Дозволю собі узагальнити: такою є і ця книжка, і усі праці письменника — а це понад два десятки монографій історико-культурного, мистецько-літературного спрямування та понад півтисячі статей, рецензій, оглядів, есеїв, передмов до книжок інших авторів та ін.

За структурою книжка містить п'ять основних розділів — власне профілів-портретів, глибоко філософський передмовний есей «Про минулий час, мистецтвознавство і цю книжку», післяслово та «подячну доріжку». (Хочу зазначити, що «подячна доріжка» — перелік осіб, які в той чи інший спосіб стали автору в нагоді у процесі створення тексту, — є «фірмовим знаком» А. Пучкова, який можна побачити в усіх книжках автора.)

Як пише автор, героями книжки стали ті українські мистецтвознавці та архітектурознавці, котрі «щось зробили уперше <...> Але не просто вперше <...> а вперше так, аби виявилось важливим і запам'яталося надовго, таке “вперше”, після чого можна бути лише другим <...> поважним продовжувачем корисної справи» (с. 25).

У передмові А. Пучков говорить про час, про стосунки з ним, про відчуття часу історика, письменника. Есей містить багато вкрай влучних висловів, метафор, афоризмів про час і «навколочасові» реалії. На мій погляд, з поширенням книжки ці вислови швидко розповсюдяться у просторі і часі та матимуть високий індекс цитування, тому деякі з них хочу тут навести без коментарів: «минулий час не має терміну давності» (с. 7), «Час минулого часу перетворюється на простір сучасного письма про минуле <...> час стає простором» (с. 9), «культура це творче <...> зупинення часу в його артефактах» (с. 12), «кожному часу свій строк, кожному строку свій вирок» (с. 15), «далеке за часом чомусь ближче за духом» (с. 17), «у тимчасовому сенсі минуле є повсякчасною реальністю» (с. 18), діяльність історика це «тихе повстання проти смерті» (с. 18).

Автор пише про своїх героїв: «Створюючи черговий профіль, я був вільний від того, аби промальовувати сивину і зморшки, що провів час обличчям персонажа» (с. 24), у той же час їхні «портрети анфас у вигляді ілюстрацій — те, що в персонажів вклали час і обставини» (с. 28). І мені захотілося уважніше вдивитися у профілі-портрети, поглянути на п'ятьох обраних персонажів саме у контексті їхніх стосунків із часом: як автор розкриває часовідчуття кожного мистецтвознавця, у які часові координати вміщує їх? Адже саме істориків під силу «припечатати час штампиком факту» (с. 6). І ось яка картина виникла у мене.

Адріан Прахов — це безумовна, абсолютна і всепоглинаюча сучасність: я сам сучасність, і я її створюю навколо і всюди. Автор пише: «Прахов був цілком сучасний у своїй сучасності» (с. 89).

Григорія Павлуцького друзі не випадково жартома латинізували у «Павлукція»: «Павлуцький був вихований на античних пам'ятках, але дихав тим *київським повітрям античності*, котре він собі вигадав і яким прагнув зацікавити оточення» (с. 105–106). Отже, часовий вектор Павлуцького спрямований у далеке минуле, але водночас спостерігається намагання вченого «підтягти» минуле до свого часу.

У часовідчутті Григорія Логвина мені вбачаються досить чіткі паралелі з часовідчуттям самого автора, коли минуле сприймається як сучасне.

Володимир Ясієвич представлений у книзі як цікавий конгломерат «фізика і лірика в одному флаконі», і у мене виникла дещо жартівлива асоціація щодо його часовідчуття: Ясієвич намагався забетонувати сучасне з метою його правильного дозрівання і ефективного використання у майбутньому.

Замикає п'ятірку обраних Абрам Мардер. А. Пучков наводить у книзі вислів Миколи Дьоміна щодо концепції архітектури Абрама Мардера, названої ним «марксизм-мардеризм» (с. 336) — цей потішний бренд підкреслює фундаментальність та позачасовість архітектурознавчої концепції вченого. Перефразовуючи цей вислів, скажу, що Абрам Павлович «мардернізував» свій час.

Якщо говорити про стосунки з часом самого А. Пучкова, то, за моїми відчуттями і сприйняттями, Андрій живе в майбутньому і дивиться звідти у минуле, пишучи для своїх сучасників — тутешніх і тамтешніх. У такий спосіб у світовідчутті автора органічно з'єднані усі часові координати. Може, саме тому такими ширими і справжніми здаються презентовані персонажі.

В оформленні обкладинки книги працівники видавництва «Дух і Літера» використали роботу Івана Остафійчука «Приятелі і кава» (1999). Як на мене, це дуже вдале і точне попадання «в десятку», що додає і філософсько-духовних, і іронічно-жартівливих асоціацій щодо автора та змісту книги. Передусім, це символ Трійці, що апелює до єдності різноманітних: у моєму сприйнятті й у контексті вже висловлених міркувань це відображення трьох часових координат — Минулого, Сучасного та Майбутнього, які, будучи органічно з'єднаними та переплетеними у світовідчутті автора, утворюють гармонічну цілісність книги.

В іншому контексті цих трьох чоловіків можна сприйняти як узагальнений символ усіх персонажів книжки: їх могло бути менше, їх могло бути більше (у першому плані-перспекті дворічної давнини автор намалював дев'ять персонажів, потім їх стало сім, а у фінальний варіант потрапило п'ять), і логотип серії «Постаті культури» у лівому верхньому куті грайливо натякає на це. Обличчя кожного чоловіка розрізано кольором навпіл, але асоціація, що виникає внаслідок цього, не загально очікувана про «дві сторони однієї медалі» чи «світлу і темну сторону» кожного індивіда, — ні, це радше дзвіночок, що засвідчує безжалний, але прекрасний факт: як би глибоко ми не занурювалися у «колодязь пізнання» кожної особистості, за найкращих і найсприятливіших умов та обставин ми зможемо пізнати максимум половину справжності та істинності — ту половину, що освітлена і доступна нашому зору. Може, саме тому у підзаголовку своєї книги А. Пучков вказує *профілі*, свідомо чи несвідомо підкреслюючи цю «половинність».

Продовжуючи тему світла, зауважу, що лампа над приятелями спричиняє тіні на столі, але світло-кольорова гама цього рішення цікаво трансформована: від трьох темних фігур падають золотаво-світлі відблиски-відбитки (тому називати їх «тінями» навіть не зовсім коректно). Якої семантики набуває таке трактування? Можливо, це натяк на дивовижний анти-світ, де предмети відкидають блискучі тіні, а минуле співіснує з майбутнім? На щастя, там є кава і окуляри як спасіння натруджених читанням очей. У книзі, як і на цій картині, кожний персонаж — і реальний, і втаємничений; кожний часовий проміжок — і минуле, і сучасне; кожна словесна конструкція — багатозначна і багатовимірна.

Ще одна тінь (або привид) минулого заховалася на четвертій сторінці обкладинки: з глибини історії проступають обриси Джорджо Вазарі — італійського архітектора та мистецтвознавця XVI століття, автора твору «Життєписи найславетніших живописців, скульпторів та архітекторів» (1550), що за своїми жанровими ознаками впритул наближується до книжки Андрія Пучкова (утім — хто до кого?). У переліку творів, які стали автору в нагоді як зразки жанру, А. Пучков дуже виразно апелює до цієї праці — згадує не згадуючи: «Про трактат Джорджо Вазарі (XVI ст.), звісно, тут навіть не згадую» (с. 24). У приватній бесіді автор мені повідомив, що фоновий портрет Вазарі на останній сторінці обкладинки ініціював він сам, не пояснюючи своєї аргументації. Ми бачимо досить великий портрет Вазарі у правому нижньому куті і маленьке тондо з фото-обличчям автора у верхньому лівому: вони не зустрічаються поглядами, але зустрілися у часопросторі цієї книжки. Що це: уклін крізь століття чи дружнє підморгування? мовчазне прохання благословення чи завзяте зухвальство? Напевне, перлини істини можна знайти в кожній з цих відповідей.

Авжеж, не можна не відзначити, що приятелі-очкарики з обкладинки схожі не лише одне на одного, а й на автора книжки, уособлюючи таких собі *alter ego* письменника: на розвороті обкладинки А. Пучков з ледь помітною посмішкою ніби позирає на кавування, радіючи, що у цю мить усі його внутрішні альтер-персони співіснують мирно і спокійно, розділяючи спільну трапезу.

Так само мирно, спокійно і дружно співіснують на сторінках книжки (у реальному житті було по-різному) п'ять вчених, започатковуючи українське мистецтвознавство й утворюючи визначне теоретико-практичне підґрунтя для сучасних нащадків від мистецької науки.

У процесі міркувань над змістом книги у мене народився чотиривірш:

*Хто геній? Хто лицар? Хто сірий прибузда?
Хто викличе подив? Хто — осуд? Хто — сміх?
Хтозна. Бо історію творять не люди,
А створює той, хто напише про них.*

Ця думка, звісно, є достатньо банальною, але вона дає мені право наприкінці рецензії ще раз поставити наголос на постаті автора книжки. А. Пучков у передмові говорить про своїх персонажів, що вони «до певної міри розглядаються як витвори мистецтва» (с. 26), — а я додаю: завдячуючи мистецтву слова Андрія Пучкова.

Література

1. Станіславська К. І. Сучасний погляд на минулий час. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 392 с.